

Marx, el nostre contemporani

Michael R. Krätke

Una cosa és certa: qui ha tastat un dia la crítica,
avorreix per a sempre tot beuratge dogmàtic.

IMMANUEL KANT

Sobre Karl Heinrich Marx, nascut el 5 de maig de 1881, a Trèveris, i mort el 14 de març de 1883, a Londres, continuen circulant, més que no sobre qualsevol altre filòsof o científic social, innombrables llegendes i falsificacions. La literatura internacional dedicada a ell, però, no para de créixer. Cap altre clàssic de les ciències socials no ha estat comentat i interpretat de manera tan sovintejada. *El capital* de Marx, una obra en tres volums gruixuts i difícils de llegir, és sens dubte el llibre més influent de les ciències socials modernes, per bé

que potser no el més llegit. Tot un sector de la literatura política es dedica, d'ençà de la seua mort, fa més d'un segle, a establir la darrera i definitiva refutació d'un autor que, tanmateix, hom considerava ja refutat mil vegades. Això hauria de fer reflexionar. Sembla que no hi ha manera de soterrar-lo, aquest home, quan ja s'han escolat més de cent vint-i-cinc anys d'ençà de la seua mort.¹

TOT EL QUE NO ERA MARX

I a més, si volem fer cas de les enquestes, Marx gaudeix de bona salut. El 2003, segons una enquesta de la televisió alemanya (ZDF), Marx era el tercer en una llista de «Grans Alemanys». Els estudiosos de les ciències socials i la filosofia el consideren tothora un mestre, un d'aquells que compten entre els més importants, un clàssic indefugible. A despit de la tirada d'un anti-marxisme que retorna periòdicament i que avui està de moda, malgrat les pràctiques expiatòries d'incomptables exmarxistes, tant

Michael R. Krätke (Berlín, 1949) és catedràtic de Sociologia i Economia Política a la Universitat de Lancaster, al Regne Unit. Ha publicat entre altres *Neun Fragen zum Kapitalismus* (Dietz Verlag, 2007), *Die grösste Krise der kapitalistischen Weltwirtschaft* (VSA 2008), *Rosa Luxemburg. Eine politische Ökonomin in ihrer Zeit* (Dietz Verlag, 2009) i *Natalie Moszkowska. Marxismus und Keynesianismus* (Dietz Verlag, 2011). Aquest article formà part del *reader* de l'Acadèmia de Tardor de la SDS (octubre 2008) i ha estat recollit a «Marx Forschung» (<<http://marxforschung.de>>). En publiquem una versió lleugerament escurçada.

a l'Oest com a l'Est, la influència intel·lectual d'aquest mestre-pensador del segle XIX –contemporani de Charles Darwin, John Stuart Mill i Herbert Spencer, d'Alexis de Tocqueville, Pierre-Joseph Proudhon i August Comte– roman intacta. Segons una enquesta recent de les Nacions Unides entre estudiants de vint a vint-i-cinc anys, el 60% consideraven que l'home més important dels darrers 150 anys no és Gandhi, Albert Schweitzer o Martin Luther King, sinó el vell Marx. I una enquesta de la BBC el situava com el filòsof més important de totes les èpoques. Sorprenent, per a algú que havia estat bescantat, en vida, com a «doctor-terror roig».²

Com a científic, Marx fou tothora fidel a la seua divisa: practicar «una crítica sense concessions de tot el que existeix». Per tal d'acostar-s'hi una mica més, convé desfer-se d'uns quants prejudicis molt estesos. D'entrada, Marx no inventà el «marxisme». Aquesta creació verbal –una expressió polèmica encunyada pels seus adversaris i que fou represa per alguns partidaris amb excés de zel– no li agradava gens. El mestre hi reaccionava fent palès el seu disgust: «Tot el que sé és que jo no sóc marxista», una declaració que s'ha recordat sovint. Hom pot celebrar que un destí benefactor haja estalviat a Marx i Engels (qui reprengué el terme injuriós de «marxisme») d'haver hagut de llegir i escoltar totes les absurditats grotesques que han estat i són encara vesades a dojo en el seu nom. Les absurditats que l'antimarxisme oficial, acadèmic, atribueix a Marx i a Engels es refereixen per regla general a tot allò que el «marxisme» ha posat en boca dels pares fundadors.³ Marx, per exemple, no parlà mai de «materialisme històric», ni predicà mai un «materialisme dialèctic». Marx parlà d'un fil conductor

per a la recerca científica, és a dir, d'una sèrie d'hipòtesis que organitzen el treball de pensament i de recerca, però mai no pretengué tenir una concepció del món o disposar d'una fórmula del món llesta i acabada. Tampoc no escrigué mai cap tractat sobre «materialisme històric». Tot el que volia dir «en general» sobre el descabdellament, la lògica i els resultats de la societat humana en la història i el present, ho va desenvolupar en forma de polèmiques i de crítiques, tot sol o associat amb amics com Friedrich Engels. O bé deixava caure en pròlegs i introduccions breus un parell d'idees directrius que havien de servir com a «fil conductor d'estudis ulteriors». I res més, encara que hom trobarà moltes coses d'aquesta mena en manuscrits i notes no destinats a la publicació, sinó que li servien per aclarir-se ell mateix.⁴ El científic social Marx mirava amb gran escepticisme totes les bajanades que es posaven de moda. Acostumava a criticar sense pietat el que passava com la darrera moda intel·lectual. Així no es fan amics, és clar, i tampoc es fa carrera. El que més odiava era la xerrameca pretensiosa, l'exhibició d'argot pseudofilosòfic i pseudocientífic darrere del qual només s'hi amaguen els llocs comuns més vulgars. Els escrits sensacionalistes no li impressionaven gens. Res no menyspreava tant com la gent que utilitzava la ciència per fer carrera o per a legitimar situacions inacceptables, injustícies esclatants o privilegis absurds.⁵ Res no va criticar tant dels economistes i filòsofs burgesos del seu temps com un discurs buit de pensament i mancat de concepte, que es limita a reprendre amb to pretensió les representacions de la vida quotidiana. I, d'altra banda, res no admirava tant en els seus adversaris científics com la gosadia teòrica i la manca de concessions,

la claredat i la coherència del pensament, encara que això ferís susceptibilitats. Com a científic només es prenia seriosament aquells que eren capaços de resistir les «fúries de l'interès privat», les seduccions omnipresents de corrupció de la societat burgesa. Marx no tenia res de «deixeble seguidor» ni de funcionari de la ciència. Si hi ha un terreny en què li escau el qualificatiu de «revolucionari» és sobretot el de la revolució en les ciències socials que malgrat les disputes virulentes va reivindicar sempre.⁶

El discurs al voltant del socialisme «científic», un terme emprat per primera vegada per Engels a l'*Anti-Dühring*, no vol dir res més que el compromís contret per un intel·lectual i estudiós d'esquerres d'observar objectivament els moviments socials, el moviment obrer de la seua època, més enllà de les simpaties que pogués tenir, i de copsar-hi les insuficiències i les contradiccions. Marx i Engels no eren panegiristes del proletariat i, en comptes d'idealitzar-lo, analitzaren les contradiccions inevitables de la condició proletària en el capitalisme modern així com de la consciència proletària tal com es manifesta. A Marx no li sobtava de cap manera que els treballadors assalariats moderns es considerassen «lliures» i que creguessen en el «rendiment» i la «justa remuneració». La seua crítica de l'economia política era també una crítica de les representacions del dret i de les il·lusions de llibertat proletàries, una crítica de l'anticapitalisme naïf i de les utopies dels moviments obrers. Marx no va negar mai la justificació de les utopies, dels projectes fantàstics de reforma, que sempre apareixen en tota gran crisi o període de canvi del capitalisme, que considerava reaccions ingènues als mals ben coneguts, però no ben entesos, de la societat burgesa. D'altra

banda, no pensava, contra la creença de la majoria d'intel·lectuals actius als moviments socials, que els filòsofs i científics haguessen de dirigir i dominar aquests moviments. Al llarg de tota la seua vida, tant ell com Engels es van atènyer a una màxima: «l'emancipació de la classe obrera només pot ser obra de la classe obrera mateix».⁷ Els científics socials d'esquerres no havien d'elaborar «sistemes socialistes» o inventar receptes per a la salvació de la humanitat. En canvi, tenien el deure polític i moral d'estudiar a fons (de la mateixa manera que els científics naturals estudiaven els processos de la natura) el moviment obrer i la resta de moviments socials (sí, sí, també el moviment de les dones) i de criticar-los clarament, sense concessions i sense reserves, i de mirar de bandejar, en comptes d'elogiar, les confusions, la manca de claredat, l'anticapitalisme ingenu, les utopies. Aquesta crítica s'adreçava als intel·lectuals relacionats amb els moviments socials, els quals, per això mateix, i encara en vida de Marx, escometien aferrissadament els «marxoides», els «marxians», la «marxocràcia» o àdhuc el «marxisme».⁸

Pràcticament tot allò de què hom acusa Marx, avui es troba ja en la literatura del segle XIX: determinisme, economicisme, reduccionisme, estatisme, hostilitat o bé —segons el cas— idolatria per la tècnica, historicisme, materialisme, tripijocs dialèctics, empirisme pla. Cap d'aquests motius alegrement contradictoris de la crítica a Marx, incloent-hi la suposada lectura «més contemporània» que se'n fa, és nou. Però tots són falsos. Tanmateix, a hores d'ara cal una bona dosi de gosadia i ignorància per tornar a posar en circulació aquests prejudicis que ja fa temps que són simplement estereotips. Malauradament, el «marxisme» ha fet molt

per mantenir en vida aquests prejudicis. Com a científic, Marx va revolucionar, metodològicament i teòrica, les ciències socials, i els seus descobriments i innovacions influeixen encara avui. En aquesta comesa no tenia necessitat de cap filosofia de la història hegeliana o de qualsevol altra mena. Al llarg de tota la vida es va revoltar contra la suposició que era el profeta d'una fórmula general d'explicació del món, d'una «teoria historicofilosòfica universal». Aquestes «claus» o «fórmules universals» havien de ser substituïdes per la nova ciència de la societat que Marx volia presentar sota la forma de la crítica de l'economia política i de la crítica de la política.

MARX I LA «GLOBALITZACIÓ»

L'any 1998, arran del 150 aniversari del *Manifest comunista*, Marx fou redescobert per la premsa de tot el món. Aquesta vegada, després que hom l'hagués declarat el gos més mort de tots els gossos morts després de la suposada «fi de la història», ressuscitava i era lloat a les pàgines culturals de la premsa respectable com a profeta de l'anomenada «globalització». Per increïble que fos, feia 150 anys que Marx havia anticipat el món del capitalisme global actual. De sobte, gent que poc abans no n'haurien volgut llegir ni una sola línia, ara el trobaven un autor de la màxima actualitat: Marx, el nostre contemporani, l'analista implacable i lúcida del present. Tot era molt bonic, perquè hom prenia cura a citar o glossar tan sols aquells passatges del *Manifest* en què Marx elogiava els grans assoliments històrics de la burgesia i del mode de producció capitalista (és a dir, de la gran indústria). Això també ho va fer en escrits posteriors: considerava el

capitalisme modern una de les èpoques «progressives» de la història de la societat, precisament perquè fornava la base material (però no només aquesta, sinó també les premisses morals i intel·lectuals) per a una forma de societat superior i millor. El criteri de la forma superior era per a Marx l'emancipació de l'ésser humà i concretament de l'individu, de tots els individus, l'abolició de totes les relacions socials en què els éssers humans, els éssers humans individuals i concrets, es troben sotmesos a servitud, menyspreats, oprimits i explotats. Per tant, es referia també a les dones (i als infants) incloent-hi —com subratllava Marx per a irritació de les feministes del seu temps— les no tan guapes.

Marx no seria Marx si en parlar dels assoliments i progressos «civilitzatoris» que havia aportat el mode de producció capitalista s'hagués oblidat de la forma antagònica, contradictòria, en què això es produïa i es produeix. Tot «progrés» s'aconsegueix a costa d'enormes pèrdues, de sacrificis humans, destruccions de la natura i destrosses culturals. De confiança ingènua en el progrés, no en trobarem ni rastre en Marx i Engels. Aquesta ambigüitat s'aplicava també, naturalment, al mercat mundial, a la nova economia mundial del capitalisme, que per primera vegada anorreava totes les barres locals, regionals i nacionals, i procedia a aplegar (o, millor dit, forçava a integrar) en un sol context econòmic, el mercat mundial, tots els grups, pobles i nacions del món. Perquè això no s'esdevenia de manera voluntària. Mitjançant el poder econòmic i polític, i ben sovint amb la força de les armes, hom «obria» un mercat rere l'altre, i es conqueria per al mode de producció capitalista una província rere l'altra. S'estava constituint una nova forma d'interrelació

econòmica per damunt de les fronteres, una nova interdependència general. Però la forma històrica concreta que prenia el mercat mundial, la «propaganda» certament reeixida i carregada de conseqüències del mode de producció capitalista, i la forma històrica peculiar de la divisió internacional del treball, del comerç mundial, del diner mundial, de la circulació internacional del capital, portaven tot el contrari d'un paradís de llibertat, propietat i drets humans. En el mercat mundial ateny el cim la coerció del mercat, i la llibertat i la independència dels agents individuals (com la de les economies regionals i nacionals) es capgira en una dependència universal respecte del mercat. La creixent interdependència i fusió de l'economia capitalista mundial pren en els mercats de mercaderies i en els mercats financers internacionals «cada vegada més la forma d'una llei natural independent dels productors», alhora que esdevé «cada cop més incontrolable», com va escriure Marx el 1865.⁹

El comerç i el mercat mundial són alhora punt de partida històric i premissa del desenvolupament d'un mode de producció modern, capitalista, i el seu resultat. En darrer terme el desenvolupament capitalista transformaria el món sencer en un mercat: l'ideal ombrívol de la burgesia. Quan Marx va escriure el *Manifest*, les primeres setmanes del 1848, el desenvolupament cap a un mercat mundial no estava ni de bon tros conclòs i en molts indrets del món tot just havia començat. Tanmateix, es va accelerar en el decurs del decenni següent i així els contemporanis van poder viure, ja en 1857-58, la primera crisi econòmica mundial moderna. Una crisi que va afectar gairebé tots els països del món, que feia estralls a Europa i als Estats Units i que es va notar

també a Àsia i l'Amèrica Llatina. A partir de llavors les crisis i depressions del capitalisme foren fenòmens d'abast mundial, a partir de llavors existí una conjuntura mundial, encara que el centre del món capitalista, el centre del comerç mundial i de les finances es trobava a Europa, i concretament a Gran Bretanya. Arran de la primera gran depressió de 1873-1895, l'inici de la qual Marx va estudiar atentament i va considerar el començament d'una nova època del capitalisme, l'economia capitalista mundial ja era a grans trets una realitat, tot i que grans parts del món hi participaven només com a colònies o semicolònies.

Marx veia amb claredat cristal·lina el mercat mundial com una estructura d'exploatació en la qual regnava un «intercanvi desigual». En la seua època hi ocupava la posició clau Gran Bretanya, el país que gràcies al seu predomini militar i financer, gràcies al seu imperi colonial defensat i eixamplat amb la força i gràcies al seu monopoli industrial en el mercat mundial, es podia permetre d'exploatar sense miraments la resta de nacions, incloent-hi les nacions capitalistes menys desenvolupades. Exploatar-les «civilment», com deia Marx, val a dir, enriquir-se a costa d'altres països i pobles a través de processos d'intercanvi, de formació de preus al mercat mundial, diferències de tipus d'interès i moviments en la cotització d'accions que sempre afavorien l'imperi britànic, per bé que només se'n beneficiava directament una petita part de la població britànica (així ho explicava Marx ja el 1848-49 en una sèrie de conferències a obrers que foren publicades en la *Neue Rheinische Zeitung* sota el títol «Treball assalariat i capital».¹⁰ El món que Marx hi analitzava era el de la industrialització primerenca i la tardana, de la lluita ferotge entre els «nous»

i els «vells» països industrials, de la dura rivalitat entre potències colonials, del patró or que era *de facto*, a causa de la posició clau de la City de Londres com a centre financer del món capitalista d'aleshores, un patró lliura esterlina. Un món que era dominat i saquejat per les grans potències europees encapçalades per la potència hegemònica, Gran Bretanya, tot i que el colonialisme no era de cap manera un bon negoci per a tothom a les anomenades «metròpolis».

Marx no era partidari del lliurecanvi ni de la globalització, i de fet criticava tant l'un com l'altra. Va escometre durament la base teòrica de l'evangeli lliurecanvista, la teoria dels avantatges comparatius de David Ricardo, citada encara avui als manuals d'economia. La «teoria errònia del comerç internacional» de Ricardo era insostenible, una construcció ingènua, que recolzava a més en una teoria del valor equivocada. Era simplement una abstracció falsa, de cap manera ajustada a la realitat, de reduir les transaccions en el mercat mundial a la «circulació simple», a un intercanvi natural —producte contra producte, quantitat de treball contra quantitat de treball—, sense formació de preus, sense la mediació dels moviments del diner, sense tipus de canvi. Marx considerava que al mercat mundial hi havia «una explotació pròpia del mercat», raó per la qual calia fer una «modificació substancial» de la llei del valor. Una modificació que havia de tenir en compte que els països capitalistes desenvolupats i els països industrialment, comercialment i financera-ment «subdesenvolupats» jugaven «papers al mercat mundial» del tot diferents. Per això la doctrina del lliurecanvi era teòricament falsa i insostenible, i només tenia sentit a efectes de propaganda.¹¹ Així doncs, Marx criticà ja en el seu temps sense pietat

la globalització i els seus propagandistes, els lliurecanvistes, com a falsos profetes: del règim de lliurecanvi no derivaria de cap manera una prosperitat permanent, no se'n derivarien ni salaris alts ni benestar per a tothom. Marx, així doncs, no seria avui particularment simpàtic ni als entusiastes ni als crítics de la globalització.

Com a fill del seu temps, Marx estava convençut que el centre de les grans transformacions se situaria a Europa. Però fou dels pocs que va preveure ja als anys 1860 i 1870 l'ascens dels Estats Units com a potència industrial capdavantera del món, que va prendre nota de la importància de les reformes que introduí el Japó en la dècada de 1860, i que va analitzar de prop els dos grans experiments d'industrialització fomentada i dirigida per l'estat que tenien lloc al seu temps, la industrialització de la França del Segon Imperi i el desenvolupament del capitalisme industrial a la Rússia dels tsars. Engels va preveure ja el 1845 l'ascens dels Estats Units, que a la llarga trencaria el monopoli britànic en el mercat mundial.

MARX I *EL CAPITAL*

Segons el seu primer pla de conjunt de 1857-58 havia de culminar el seu treball, a tall de conclusió, un llibre sobre «el mercat mundial i les crisis». Malauradament, mai no el va escriure, però a *El capital* es troben nombroses observacions que indiquen que Marx no abandonà mai aquest pla inicial. Quan va morir, el 1883, de la seua immensa i complexa obra només se n'havia publicat i era coneguda una part. Molts dels seus escrits publicats havien aparegut en tiratges força reduïts i feia molt de temps que estaven exhaurits. De la seua obra principal,

El capital, només n'havia publicat el 1867 el primer volum, del qual n'aparegué el 1872 una segona edició, ampliada i millorada. En 1872-75 n'aparegué encara una edició francesa modificada. Fins ben poc abans de la seua mort, treballava en una nova edició del primer llibre en alemany i preparava una edició anglesa. A diferència del que pensen molts dels seus seguidors, Marx no considerava ni de bon tros que l'exposició presentada al primer volum d'*El capital* estigués concluda i dubtava, escrivia i esmenava una i altra vegada. Encara el 1881 es plantejava una revisió completa del primer volum, un cop s'haguessen publicat els volums segon i tercer. Fins que la malaltia i l'esgotament el varen deixar fora de joc, fins el mateix estiu de l'any 1881, Marx treballà en els manuscrits del volum segon. La darrera cosa que va fer fou un nou intent d'esclarir les condicions i «lleis» que determinen el moviment de conjunt, el procés d'acumulació. En aquest treball que ja no pogué acabar, Marx era un pioner que s'avançava dècades als economistes del seu temps. Fou el primer a elaborar un model del procés de reproducció social sota condicions capitalistes a partir del «Tableau économique» de François Quesnay, que havia redescobert. Marx fou també el primer que gosà esbossar la part més difícil d'aquest exercici, és a dir, l'anàlisi de la dinàmica capitalista, del creixement i de la simultània transformació estructural del capital social global. Intentà fer-ho per a una economia purament capitalista (una economia nacional o l'economia mundial) sense estat, sense sector públic, i hi va arribar molt lluny. El seu intent mostra que tota la seua teoria del capital i el seu desenvolupament, la seua teoria de l'acumulació, estava pensada com a base d'una teoria de les crisis i responia

a una explicació pertinent del fenomen modern, específicament capitalista, de les crisis generals periòdiques. Durant la gran crisi i la depressió mundial de 1929 a 1941 aquesta teoria marxiana, fins aleshores amagada en les pàgines poc llegides del segon volum d'*El capital*, fou descoberta i discutida no tan sols pels marxistes. A la dècada de 1950, quan l'economia oficial mirava de descobrir els secrets del «creixement» i el «desenvolupament», hom ensopgà de nou amb Marx. Des de llavors és considerat un pioner de la teoria macroeconòmica de l'equilibri i del creixement. Però és molt més que això.

El capital és una obra que imposa. No perquè siga difícil de llegir. Moltes pàgines fins i tot són molt divertides, plenes de girs sorprenents i de referències literàries. Tota la literatura universal s'hi fa servir per a exposar el drama del domini del capital, les seues primeres passes, la seua evolució, la seua lògica implacable i els seus misteris desconcertants. Una escriptura poderosa i acolorida ens atrapa. Però el llibre se'ns presenta avui una mica estrany, no encaixa en les pautes de la ciència oficial i acadèmica, no és fàcil encabir-lo en les classificacions habituals. Perquè, què és en realitat? Història, teoria o totes dues coses alhora i barrejades? Economia, sociologia o bé crítica de la ideologia? L'obra de Marx pertany a una època predisciplinar. L'economia política, el seu tema, tampoc no era encara en mans dels «economistes especialitzats» de llavors una ciència social plena. Per això no s'ajusta a cap dels calaixos burocràticament endreçats que coneixem avui com a «disciplines» en l'àmbit científic (i que, com sap qualsevol *insider*, entrebanquen més que no estimulen el progrés de la ciència –tant de les ciències naturals com socials– perquè

serveixen sobretot per defensar les posicions i les pretensions ja assolides).¹² Per això no hauríem de cometre l'error de descompondre de nou i sense més, segons una lògica burocràtica, el «Marx total» que ens trobem a *El capital* en el Marx economista, el Marx historiador, el Marx sociòleg o el Marx filòsof.

EL LLARG CAMÍ CAP A *EL CAPITAL*

El capital té una història singular, tant pel que fa a la seua gènesi com a la recepció. Convé conèixer-les totes dues, per a entendre bé el destí del llibre. *El capital* no és cap obra de joventut, per bé que l'autor començà a treballar-hi ja de ben jove, als vint-i-cinc anys. Però també és una obra inacabada. Quan l'autor va morir, als seixanta-cinc, el procés de recerca no estava ni de bon tros conclòs i més de la meitat del llibre no havia assolit una forma madura per a la publicació.

Marx començà la seua carrera com a periodista. Havia estudiat formalment dret, com a eixida professional i per a guanyar-se la vida, a Bonn i Berlín del 1835 al 1841. Però en realitat s'havia abocat a la filosofia i la història, i a més a més s'havia interessat per la geografia i l'antropologia.¹³ Per això no conclougué els seus estudis, com hauria estat lògic, amb una tesi de caràcter jurídic, sinó amb una dissertació filosòfica. No va triar com a tema Hegel o qualsevol aspecte de la filosofia hegeliana, com bé es podia esperar, sinó els filòsofs grecs tardans. La tesi tractava sobre la «diferència entre la filosofia natural de Demòcrit i d'Epicur». I encara el 1842 es proposava d'aprofundir en l'estudi dels filòsofs de l'Antiguitat tarda-

na. La tesi de Marx fou llegida i acceptada el 1842 en la Universitat de Jena sense cap problema, però mai no fou publicada. El seu amic i mentor Arnold Ruge fou expulsat de la universitat i això volia dir que Marx no tenia res a fer en les universitats d'aleshores... Naturalment, un cap genial i en flames com el del jove Marx tampoc no tindria gaires possibilitats avui. Per tant, s'adreçà al periodisme. Fou redactor de la *Rheinische Zeitung*, on aparegueren els seus primers articles. La publicació fou suspesa per la censura prussiana a començament del 1843, per la qual cosa Marx hagué de marxar. L'octubre del 1843 es va instal·lar a París per tal de publicar allà, amb Arnold Ruge, una nova revista, els *Deutsch-Französischen Jahrbücher*. A París trobà un amic per a tota la vida, Friedrich Engels, i començà la seua estreta col·laboració, i també a París començà a estudiar l'economia política. El 1844 Marx signà amb l'editor Leske un contracte per a una obra en dos volums que tindria com a títol «Crítica de l'economia i de la política». No va complir el compromís del contracte, però el projecte l'ocupà al llarg de tota la seua vida. Hi va treballar —amb interrupcions derivades de les urgències econòmiques i de les malalties— durant quaranta anys. *El capital* és el fruit d'aquesta dedicació.

A París, Marx posà per escrit per primera vegada un esquema del seu projecte de crítica de l'economia política, inspirat per Engels, en l'article «Per a una crítica de l'economia política».¹⁴ També els dos grans textos següents —*La Sagrada Família*, publicat el 1845, i *La ideologia alemanya*, de 1845-46, que no es publicà mai en vida dels autors— contenen nombroses referències i al·lusions a la projectada crítica de l'economia política. Després vindria, el 1847,

un escrit polèmic en francès contra l'intent de Proudhon de tractar i criticar en termes hegelians l'economia política (*Misère de la Philosophie*).¹⁵ Els amics i seguidors de Marx veieren sens dubte en aquest atac furios a la «falsa crítica de l'economia política» de Proudhon un senyal inequívoc: després de la polèmica podia i, de fet, havia de venir aviat una «Crítica de l'Economia Política» de l'amic Marx que mostraria a tothom com s'havia de criticar de manera convincent aquesta ciència, que tenia una importància cabdal per al moviment socialista. El socialista Pierre Joseph Proudhon, l'autor de l'escrit que havia causat sensació, *Què és la propietat?*, molt més conegut i famós que el jove doctor Marx, era un diletant, com a filòsof i com a economista.¹⁶ Marx donaria al socialisme francès i anglès allò que hi mancava, una base teòrica. Faria millor allò que ja havien intentat a Anglaterra abans que ell, des de començament de la dècada de 1820, els anomenats *Ricardian socialists*: donar a la classe obrera, al jove moviment obrer, una economia política que li permetria d'oposar-se amb eficàcia als portaveus teòrics i apologistes de la burgesia.¹⁷ Però això exigiria temps. Abans Marx va combatre a primera línia en la revolució democràtica alemanya, com a cap de redacció i un dels principals autors de la *Neue Rheinische Zeitung* a Colònia. Quan la revolució fou esclafada, la publicació s'enfonsà, i a Marx i la majoria dels seus amics i col·laboradors no els hi va quedar cap més opció que l'exili.¹⁸ Poc després d'establir-se a Londres com a exiliat, Marx s'abocà de nou a l'estudi de l'economia política. Amb Engels tractà de reviuire la *Neue Rheinische Zeitung*, aquesta vegada com a *Politisch-ökonomische Revue*. L'experiment se n'anà en orris per manca de diners als quatre números, però

aquests quatre números incloïen alguns articles importants de Marx i Engels. Al British Museum començà de nou i des del principi. A un ritme de vertigen produí una muntanya de manuscrits i extractes, els «quaderns de Londres». En poc temps ho va llegir tot i esdevingué un dels millors coneixedors de la literatura econòmica, incloses les qüestions de detall més envitricollades. Quan el 1851 tornà a escriure regularment articles de diari com a corresponsal europeu del *New York Daily Tribune*, els seus grans coneixements econòmics li foren d'una gran utilitat. Però la feina de periodista per a guanyar-se la vida interrompé el seu treball en la «Crítica de l'economia política» durant uns anys.

Només en la tardor de 1857 li fou possible de posar-se a escriure la Crítica projectada d'ençà de tant de temps. La gran crisi econòmica mundial i l'expectativa d'una revolució que esclataria arran d'aquesta crisi els varen motivar a passar a net almenys les línies bàsiques. En pocs mesos havia redactat un manuscrit molt extens que tractava bàsicament del «capital». Comença amb un breu i esquemàtic «capítol del diner», una anàlisi de la mercaderia; encara li mancava una exposició de la teoria del valor. Aquest manuscrit, enllestit fa 150 anys, és el primer esbós de la Crítica de l'economia política, conegut avui com a *Grundrisse*. Un manuscrit de recerca, de treball, redactat per tal d'aclarir-se ell mateix i de cap manera destinat a la publicació.

Poc després va sorgir la possibilitat de publicar la «Crítica de l'economia política» no d'un sol cop, en un volum gruixut, sinó com una sèrie de fulls. Marx s'hi posà i l'any 1859 aparegué la primera part de la llargament esperada «Economia» marxiana en forma d'un llibre bastant curt, de

només dos capítols que tractaven de la «mercaderia» i del «diner», sota el títol de *Contribució a la crítica de l'economia política*. La resta de capítols havien de sortir de seguida. Marx començà a treballar en el següent fullet, sobre el «capital», el 1861. Aviat el text se li escapà de les mans i en comptes de la versió per a la impremta que havia projectat, redactà de nou un manuscrit de recerca i treball de dimensions desmesurades. Aquest manuscrit, el doble de llarg que els *Grundrisse*, mostra ben bé el procés de treball de Marx, els seus reiterats intents d'aclarir-se sobre la mena i el contingut de la seua crítica de l'economia política, de trobar solucions a problemes que l'economia encara no havia vist o que havia plantejat de manera errònia. La detallada confrontació crítica amb els seus predecessors i contemporanis hi té un paper central. Parts d'aquest manuscrit són conegudes fa ja temps sota el títol de *Teories de la plusvàlua*.¹⁹ Després Marx va fer encara una nova temptativa i escrigué realment per primer cop, en any i mig i escaig, una primera versió en brut dels tres llibres d'*El capital*. El següent esforç el va dur tan lluny que la primavera de l'any 1867 podia trametre a l'editorial d'Hamburg el manuscrit acabat del primer volum d'*El capital*.

Tanmateix, amb l'aparició del primer volum la tardor de 1867 la cosa no estava ni de lluny resolta. Marx començà de nou els estudis d'economia i procedí a una refosa els seus manuscrits inacabats destinats al segon i al tercer llibre. En conjunt, des de 1864-65, quan redactà les primeres versions en brut dels llibres segon i tercer, i l'estiu de 1881, en què hagué de deixar com estava el darrer manuscrit del llibre segon, escrigué no menys de vuit manuscrits diferents dedicats al llibre segon (impresos sobrepassa-

rien amb escriure les 1.200 pàgines) i quinze manuscrits diferents del tercer llibre (impresos farien més de 1.100 pàgines). A més, caldria afegir-hi un gran volum de material, d'estadístiques i extractes, que elaborà els anys posteriors a 1867.

Fet i fet, tot lector d'*El capital* ha de saber que Marx només donà per acabat i publicà ell mateix el primer volum. Fins i tot el va ampliar i reelaborar diverses vegades. Les modificacions més importants les va fer per a l'edició francesa, que es publicà en lliuraments successius entre 1872 i 1875. La considerava la millor i havia de servir com a punt de partida de totes les edicions posteriors. Els volums segon i tercer restaren inacabats. De la muntanya de manuscrits i materials que Marx havia deixat, Friedrich Engels en va traure l'aigua clara i va fer un treball sorprenentment bo. Treballà sobre aquests manuscrits, els corregí, en canvià l'ordre, reformulà passatges i fins i tot (sobretot el llibre tercer) els completà amb algun afegit. Allò que coneixem com el volum segon i tercer d'*El capital*, doncs, és en realitat una reelaboració a càrrec d'Engels. Que, en qualsevol cas, és molt millor del que s'ha dit, Engels no va fer gens malament la seua tasca d'editor, i de cap manera se'n pot parlar d'una distorsió dels manuscrits originals.²⁰

D'ençà del 2008 amb l'aparició del volum II/13 de la MEGA [la magna edició de les *Obres Completes* de Marx i Engels], que conté l'edició engelsiana del volum segon d'*El capital* de l'any 1885, la segona secció de la MEGA està pràcticament finalitzada. Només en restarà un volum parcial (II/4.3) que contindrà alguns manuscrits menors relacionats amb el llibre segon d'*El capital* dels anys 1867-68. S'han perdut, de tota manera, alguns manuscrits de Marx. Per

exemple, la major part del primer esborrany del llibre primer d'*El capital*, del qual només n'ha restat un capítol, el darrer.²¹ A hores d'ara, per tant, ja es pot reconstruir amb garanties el camí cap a *El capital*. Per primera vegada, doncs, es fa possible una crítica de Marx, que Engels només havia considerat viable en una «època més avançada».

COM LLEGIM MARX AVUI

Avui llegim Marx d'una manera diferent. No és cap miracle, d'altra banda, l'empremta que ens han deixat 125 anys d'interpretacions i de crítica de Marx, així com l'experiència dels diferents «marxismes». Avui podem llegir Marx (i Engels) d'una altra manera, redescobrir-los, perquè disposem d'una base textual molt més àmplia i millor que totes les generacions anteriors de marxòlegs i marxistes.

Entre nosaltres i Marx s'interposava i s'interposa el «marxisme» o, més ben dit, les diverses i debatudes lectures i interpretacions de l'obra marxiana. Això era així per a la generació de 1968, tant de l'Oest com de l'Est, igual que per a la generació actual. Això és així per als joves estudiants de filosofia i ciències socials a la República Popular Xinesa igual que per als seus companys de Brasil o Alemanya.

Karl Korsh, un dels capparets de l'anomenat «marxisme occidental», elevà a programa allò que Marx i Engels ja havien fet de manera conscient, és a dir, la «concepció materialista del marxisme», o sia, «l'aplicació de la concepció materialista de la història també a la mateixa concepció materialista de la història».²² Allò que val per als artífexs de tot plegat, s'ha d'aplicar

també lògicament als «marxismes» posteriors a Marx i Engels. És a dir, Marx i Engels haurien de ser situats i llegits en el seu context històric, condicionats i limitats per la seua època, i procedir així també amb tots els marxistes posteriors.

Avui sabem més bé que mai abans que, al costat d'innovacions revolucionàries, Marx va deixar un bon grapat de projectes inacabats.²³ Molt hi va quedar sense concloure, també en *El capital*, precisament. Per això no es pot deixar de banda el llegat de Marx o lliurar-lo, sense més, al capítol de la història de les idees. Una obra inacabada i de cap manera unívoca convida, sens dubte, a baralles d'interpretació; qui s'acosta a *El capital* no pot deixar d'afegir-se a la «lluïta per Marx». Per a molts dels problemes plantejats, de vegades esmentats obertament (com per exemple el problema de la reducció de treball «compost» a treball «simple», conegut també com el «problema de la reducció»), de vegades només assenyalats o intuïts (com ara els problemes de teoria dels preus, del llibre tercer), no hi ha solució unívoca o mitjanament satisfactòria que estigués amagada en algun racó dels manuscrits de l'autor i que esperés a ser descoberta per algun jove estudiós de Marx. De tot això en som ben conscients avui. Per això és necessària l'exactitud filològica, és fins i tot òbvia, però no n'hi ha prou. No hi ha cap camí per a buscar i trobar solucions escaients, lògicament coherents i compatibles amb l'estructura global de la teoria, per als buits i problemes reconeguts clarament de la teoria econòmica de Marx. Per consegüent, avui l'única manera de ser encara «marxista» consisteix, de fet, a continuar treballant en aquests projectes marxians (i engelsians). Ni l'actitud del «via fora» ni la complementària del «tornem al

Marx autèntic, al de debò» serveixen de res. Encara subsisteix la creença que tot està ja als textos de Marx, que la teoria marxiana en realitat no té errors ni marrades i que el que passa és que fins ara no ha estat llegida amb l'exactitud que requereix. O, més bonic encara, fins ara cap marxista, començant per Engels, no ha entès què havia fet o què havia pretès fer «realment» Marx.

Cal no incórrer en una errada cabdal, encara que tinga una tradició important en el marxisme. En sintonia amb la darrera lectura de Marx, i l'única correcta, siga la «crítica del valor» o bé la «nova lectura de Marx» a Alemanya, o bé la dels althusserians a França o arreu, hi ha la tendència a condemnar sense embuts com a «marxisme tradicional» o «marxisme obrerista» tot allò que altres intèrprets del marxisme o altres marxistes que varen prendre Marx i Engels com a punt de partida han pensat i han escrit al llarg dels darrers 125 anys. Això és, si em permeteu, una bajanada arrogant i estúpida. Sona bé i a la moda, però només serveix per enaltir el propi ego. El menyspreu olímpic, que d'altra banda no sol fer cap esforç real de coneixement, envers tot allò que havien pensat els predecessors, no té cap fonament raonable. Perquè a més dels inevitables totxos, estúpids i somiatruites, hi ha hagut també tot un estol considerable de cervells productius i originals entre els marxistes i deixebles de Marx. Des de Rudolf Hilferding i Otto Bauer, passant per Rosa Luxemburg (abans que res, una economista), fins arribar a Bukharin, Rubin, Grossmann, Sternberg i molts altres, que van dir i escriure coses que bé val la pena de tenir presents i recordar. Escriure la història del marxisme com una història d'errades i d'interpretacions equivocades no té res a veure amb la concepció materialista de la

història. Fins i tot Karl Kautsky, que sol ser castigat amb un profund menyspreu com a *pope* teòric del «marxisme de la Segona Internacional», ens ha deixat algunes coses dignes de ser llegides encara avui, també en el terreny de l'economia política, en el seu llegat d'escrits teòrics i històrics. Qui no coneix els intents anteriors de resoldre problemes marxians amb mitjans marxians, qui no vol assumir la justificació relativa i històrica d'algunes respostes parcials que eren potser insuficients, roman presoner de les limitacions del seu dogmatisme auto-imposat. Qui coneix una mica la història del marxisme sap també que les «crisis del marxisme», proclamades tan sovint (n'hi ha moltes), han tingut a veure gairebé sempre amb les dificultats per traslladar a conceptes marxians o marxistes els canvis de formes i estructures del capitalisme modern.²⁴ D'alguns intents en aquest sentit, com ara *El capital financer* de Rudolf Hilferding, aparegut el 1910, en traiem profit encara avui. Tot i que Hilferding, com molts economistes marxistes posteriors, feia poca exegesi dels textos i mirava, en canvi, de continuar *El capital* de Marx en altres camps (el diner, el crèdit, els mercats financers, els monopolis o la banca). No n'hi havia prou amb adreçar-se a Marx, ni aleshores ni ara.

NECESSITEM MARX, ENCARA?

A Déu gràcies ens hem alliberat de la bogeria de creure que hi ha una cosa així com partits «marxistes», que pensen i actuen segons una doctrina i que han de conrear una concepció del món homogènia. Hom pot ser, al si dels partits d'esquerra de tot arreu, marxista, però no cal ser-ho necessàriament. La vella socialdemocràcia no

s'equivocava tant quan deixà de banda el «marxisme» com a doctrina oficial del partit. En la mesura que el marxisme és ciència social no pot ni ha de ser cosa de partit. Però si (ja) no necessitem el «marxisme» com a doctrina de partit, per a què necessitem encara Marx (i alguns marxistes posteriors)? El necessitem com a icona. Marx i també Engels odiaven qualsevol forma de culte a la personalitat, que ja s'insinuava en el moviment obrer del segle XIX.²⁵ Es malfiaven de tots els polítics professionals i per això mateix tenien poca confiança en els «revolucionaris professionals». La seua lleialtat de partit tenia límits molt clars. Es reservaven el dret d'atacar públicament les banjanades que poguessen proferir els gran dirigents. Eren justament això, persones, i no funcionaris de partit.

Necessitem Marx en primer lloc i sobretot com a crític del capitalisme. Tots els moviments anticapitalistes haurien de tenir clar què és això del capitalisme, què és això que critiquen i que ataquen. Per no caure en el sectarisme necessiten una forma clara, racional i radical de crítica del capitalisme que no s'acarnisse amb tal o tal «aberració» –les «plagues» de l'«especulació», les «multinacionals», etc.–, sinó que tinga present el tot i que, d'aquest tot, no s'estiga d'escometre'n el nucli i l'arrel. A molts del «moviments antiglobalització» actuals els falta justament això, una bona dosi de crítica racional i sistemàtica del capitalisme. El capitalisme, avui com ahir, és més que un parell de maneres de fer indignants, és més que la delinqüència econòmica, més que les bombolles especulatives, per bé que tot això hi pertany.²⁶ Tot i que Marx no parlava de «capitalisme» (més aviat es referia al «mode de producció capitalista»),²⁷ ens va fornir la primera interpretació analíticament pe-

netrant i objectiva de les peculiaritats històriques, les formes específiques i la dinàmica així com de les crisis típiques i els conflictes propis del capitalisme modern. Naturalment que amb la seua crítica no va dir la darrera paraula sobre el capitalisme modern, el seu desenvolupament i els futurs possibles o bé el seu final proper o llunyà.

Precisament la crítica radical del capitalisme de Marx és avui més actual que mai. Perquè els fenòmens a què ens enfrontem a hores d'ara, la crisi financera i les crisis especulatives d'abast mundial, no li eren de cap manera alienes o desconegudes. Més aviat al contrari. Aquest Marx tan antiquat, ai!, va fornir algunes de les categories analítiques que necessitem per entendre allò que s'esdevé ara mateix. Només la crítica marxiana copsa de manera escaient l'estreta relació entre diner i capital, només a Marx li devem la categoria i l'anàlisi del diner com a capital, només Marx pot explicar per què el diner pot fer-se autònom com a capital i separar-se del circuit del capital industrial, productiu, de l'«economia real» capitalista. Només Marx, que va estudiar atentament les crisis monetàries i financeres del seu temps, forneix en la seua exposició fragmentària del sistema creditici i bancari modern les categories amb les quals podem entendre la dinàmica d'una economia basada en la bombolla especulativa. És de gran utilitat en aquest sentit el concepte del fetixisme del diner i del fetixisme del capital. Perquè aquestes representacions dominen els agents dels mercats financers i són la base de l'«autonomia relativa» d'aquests mercats. Aquestes representacions subministren a una classe especial de poderosos de la banca, especuladors en borsa i rendistes el seu camp d'acció. A través del seu poder sobre el capital monetari de la societat aquests

servidors de fetitxes aconsegueixen forçar la societat en el seu conjunt a posar-se al servei dels seus ídols.

Per tal d'analitzar els mercats financers Marx va desenvolupar al llibre tercer d'*El capital* tota una sèrie de categories específiques que no tenen equivalent en la teoria econòmica dominant. Si havia considerat el mercat de treball com un mercat molt especial, en el qual es fan tractes amb una mercaderia específica, la fictícia «mercaderia força de treball», també considerava els mercats financers com a mercats singulars, on es fan tractes amb mercaderies fictícies molt especials: el deute, els crèdits, les ordres de pagament i els «valors de paper» que se'n deriven. Aquestes mercaderies fictícies, de paper, sembla que tenen un «valor» perquè representen «capital fictici». El capital fictici és allò que regeix els mercats financers, els capitalistes del mercat financer són els seus servidors i funcionaris, i la seua acció s'ajusta en tot i per tot a la lògica de la «ficcio del capital», del fetitxe del capital que s'hi processa i es transforma en una mercaderia. En la forma és del tot igual al «capital real», però pel que fa al contingut és del tot diferent d'aquest «capital real» (en la mesura que l'integren mitjans de producció materials, que foren produïts com a mercaderies). I com que formalment és igual al «capital real», el capital fictici també es pot «desvalorar». Exactament això és el que s'esdevé a hores d'ara: la desvaloració massiva, fins arribar a la destrucció, de capital fictici, que depenia totalment de negocis especulatius i els seus efectes en els preus als diferents segments dels mercats financers.

Amb Marx es fa (més) comprensible el que és un enigma per a la teoria dominant i per a la majoria de la gent. ¿Com pot ser que es puguin guanyar milers de milions als

mercats financers, que s'hi creen aparentment «valors» que després es desfan en l'aire? ¿On han anat els milers de milions? Segons la teoria dominant, als mercats financers hi ha massa diners o massa pocs. Però en una crisi financera sembla que passen ambdues dues coses alhora. La causa de les bombolles especulatives és aparentment el diner «barat», és a dir, que hi ha massa diners als mercats. Al mateix temps, hom redueix la crisi a una mera crisi de liquiditat: hi ha escassetat de diners, de sobte hi ha de nou «massa pocs diners» als mercats. Per això els banquers centrals expressen amb tot greu la convicció, típica de dogmàtics ben ensenyats com ells, que tenen la cosa sota control, que amb unes quantes injeccions de diner –amb més liquiditat– n'hi hauria ben bé prou. En realitat es tracta fa estona d'una crisi d'insolvència, els bancs estan sobreendeutats, perquè han acumulat en les seues carteres grans quantitats de capital fictici, que pogueren comprar –i molt barat– a crèdit. De sobte desapareix el valor fictici d'aquests capitals ficticis, però els deutes hi romanen i han de ser pagats. Per a Marx el regne de la ficció, d'allò fictici, no tenia res d'estrany o sorprenent, per als adeptes a la «sana» raó, és a dir, a la raó marcada pel biaix burgès i econòmic, en canvi, és tothora un llibre tancat amb pany i clau. Per això també necessitem Marx.

En segon lloc el necessitem, i necessitem també Friedrich Engels, com a crític implacable de les il·lusions, dogmes i receptes esquerrans. Com que en temps de crisi reapareixen sempre, amb una regularitat que meravella, les mateixes receptes tant d'esquerrans com de dretes –l'eliminació de la pobresa a través de la redistribució, la renda bàsica garantida, els bancs d'intercanvi, formes molt radicals de diner i de crèdit, la

supressió dels interessos, les illes d'economia del bé comú, la plena ocupació, l'Estat del Benestar de baix cost, pressupostos públics equilibrats «sense deute», per això mateix la crítica de Marx i Engels (i també dels marxistes posteriors) a aquesta mena de receptes i remeis universals manté tota la vigència. L'anticapitalisme utòpic ha estat i és un símptoma de les crisis que travessa el capitalisme modern, i a les quals arrossega reiteradament les poblacions sotmeses a la seua dominació. Però no és cap solució. El moviment obrer modern del segle XIX, com explicaven Marx i Engels després de la sèrie de derrotes de 1848-49, s'autocritica sempre, sense concessions. És així com guanya claredat sobre si mateix i la seua comesa.

També necessitem Marx com a model per a la nova generació d'estudiants i científics. Avui predomina, després d'una reeixida neteja de les universitats de qualsevol resta d'esperit crític, un conformisme pla, l'adaptació i la subjecció al cànon establert del positivisme. En les ciències socials ja no hi ha cap innovació rellevant, només *business as usual*. Només en casos excepcionals és possible trobar gent que conrea la ciència social com a desafiament, com a experiment, amb coneixements profunds i amb passió, sense falses concessions, sense esperit corporatiu, sense prejudicis, sense genuflexions davant qui us dona de menjar. Marx i Engels (per bé que, ja grans, pogueren viure amb comoditat burgesa) donen en aquest sentit un exemple extraordinari.

Ens calen Marx i Engels, finalment, com a teòrics del socialisme possible i també necessari, de l'orde social i econòmic més enllà del capitalisme. En aquest camp Marx no s'ha fet mai gaires amics. Perquè és evident que l'alfa i omega del concepte de socialisme de Marx i Engels era difícil d'entendre

precisament per a molts marxistes: el capitalisme modern, i només ell, segons Marx, forneix les premisses materials, intel·lectuals i morals, les forces productives, un grapat de noves formes institucionals i altres «elements formatius» i «formes de transició» que transformarien en «possibilitat real» una societat amb un mode de producció no capitalista, socialista. Sense aquest treball previ del capitalisme realment existent no pot haver-hi un mode de producció i una societat no capitalista, socialista. Marx és un «pensador (i precursor) d'allò possible» però alhora un investigador sistemàtic, analític, de gran agudeses. No és cap profeta. No va oferir mai cap «model de socialisme». ²⁸ El socialisme «científic» de Marx i Engels és complicat, exigent, un repte precisament per als amics esquerrans de les solucions fàcils. Ja en el seu temps s'irritaven els seus amics esquerrans davant la negativa de Marx i Engels a cuinar models socialistes. L'adversari polític, per la seua banda, ha mirat sempre de fixar-se (això era ja així en el seu temps) en una determinada imatge de la «societat futura» i no ha deixat de refregar a tothom pels nassos, amb aire de triomf, el fracàs ben conegut dels experiments «socialistes» i «comunistes». ²⁹ □

Traducció de Gustau Muñoz

1. Com que, de fet, la història es repeteix com a farsa i com a tragèdia, ja ens podem riure una mica avui, quan sembla que vivim un cert renaixement de Marx, a propòsit del retorn una vegada més, que arribarà, de la vella pregunta: «I bé, aquest Marx, ja s'ha tornat a morir?»
2. Així era anomenat Marx després de la Comuna de París del 1871. Hom considerava la Primera Internacional la força que hi havia hagut rere la Comuna i Marx, l'eminència grisa de tot plegat, un home perillós.

3. En les ciències socials acadèmiques, sobretot als països anglosaxons, hi ha una mena de ritual antimarxista obligatori. Tothom que es considera una mica, té a mà un papu, anomenat marxisme, que trau a passejar per a desfer-lo després amb un parell de clatellades verbals.
4. Així, un text clàssic i fundacional d'allò que hom ha anomenat «materialisme històric» es troba a la introducció a la «Contribució a la crítica de l'economia política» del 1859. El passatge corresponent fa menys de pàgina i mitja d'impremta (vegeu MEW 13, pp. 8-9). Podem trobar hipòtesis de treball semblants també en altres manuscrits de Marx. Per exemple, al primer manuscrit del tercer llibre d'*El capital* hi ha un breu passatge en el qual Marx exposa la seua visió de la coherència entre les formes econòmiques i polítiques molt «en general» (MEW 25, pp. 799-800). La correspondència de Marx i Engels (es varen escriure ben bé 4.500 cartes entre 1843 i 1870), així com les cartes a tercers, és també una veritable mina utilitzada sovint per tothom que vol assabentar-se en versió original de les seues opinions. Però això són documents d'una discussió en procés entre amics més o menys íntims, no discursos o textos de caràcter públic. El «marxisme», en la seua pruitja per fer de seguida, de qualsevol manifestació o observació al marge de caire ocasional, fugisser o provisional, una veritat eterna, una tesi doctrinal, ha comès molts pecats... i els ho ha posat molt fàcil al adversaris, la prohibit científica dels quals, d'altra banda, no es pot donar de cap manera per descomptada.
5. «En dic "canalla" d'aquell individu que mira d'acomodar la ciència, des de fora, a interessos que no li són propis, des d'una perspectiva deutora d'interessos externs a la mateixa ciència», apuntava Marx als manuscrits de 1861-63. Això ho deia per Thomas Malthus, popularitzador d'una singular «llei de la població» que influeix encara avui, per bé que en les variants actuals s'adjudica als vells el paper dels pobres superflus, i es diu que n'hi ha massa per alimentar-los (o per pagar-los les pensions) (vegeu MEW 26, 2, p. 112).
6. Marx fou, com a cap de redacció de la *Neue Rheinische Zeitung* a Colònia, un dels actors de la revolució de 1848 a Alemanya, i Engels participà en l'aixecament i la guerra revolucionària a Baden.
7. En això es distingien radicalment de Ferdinand Lassalle, que no s'estava de reclamar la direcció, i fins i tot la dictadura personal, per a senyors de posició i bona formació, que sempre en sabrien més.
8. El llibret de Siegfried Weigel *Der negative Marx. Marx im Urteil seiner Zeitgenossen* (1976) conté un florilegi d'atacs i insults a Marx pels seus coetanis. Un tast de la virulència de les polèmiques de l'època, al pamflet d'Eduard von Müller-Tellerling, *Vorgeschmack auf die künftige deutsche Diktatur von Marx und Engels* (Colònia, 1850). En les bones biografies de Marx es poden trobar els detalls de les campanyes de difamació contra ell i la seua «banda», tot i que malauradament no s'hi estenen gaire (vegeu, per exemple, Boris Nikolaevsky i Otto Maenchehn-Helfen, *Karl Marx. Eine Biographie*, Hannover, 1963, pp. 345 i ss.).
9. MEW 25, p. 255 (text del manuscrit original a MEGA II/4.2, p. 313).
10. Aquest text es basa en conferències sobre economia política impartides per Marx a un públic obrer. No s'ha conservat íntegre, malauradament. La tercera part, sobre el paper i significació del monopoli britànic en el comerç mundial, no es publicà mai i el manuscrit s'ha perdut (vegeu MEW 6, pp. 397-423, la referència a la tercera part, sobre el «sotmetiment comercial i l'explotació de les classes burgeses de les diferents nacions europees pel dèspota del mercat mundial, Anglaterra», es troba a la p. 398).
11. Vegeu MEW 42, p. 245, MEGA II/1.1, p. 242; MEW 25, p. 248, MEW 26.3, p. 101, MEW 23, p. 584. De cap manera es pot menystenir l'abast d'aquesta història. La refutació teòrica dels arguments clàssics del lliurecanvi, que fins avui mateix són proclamats com a veritat establerta i fora de qualsevol dubte, vol dir ni més ni menys que tot l'entusiasme per la globalització manca de base científica. No hi ha cap argument teòric concloent a favor de la superioritat de principi d'un règim de lliurecanvi al mercat mundial.
12. D'ací la reiterada insistència o les crides en favor dels enfocaments interdisciplinars o transdisciplinars.
13. En l'època de Marx els estudiants encara gaudien del que en podríem dir «llibertat acadèmica». Aquesta és una de les moltes llibertats que han estat eliminades en el marc de les contrareformes neoliberals, també per als professors. En una universitat entesa com a empresa amb ànim de lucre, els professors només són subordinats dels gerents i dels proveïdors de finançament. I els investigadors, igual.
14. Aquests «Manuscrits economicofilosòfics» o «Manuscrits de París», malauradament, no s'han conservat íntegres. Quan foren publicats per primer cop, el 1932, fou un esdeveniment, que donà peu a una «nova lectura de Marx».

15. Karl Marx, *Das Elend der Philosophie. Antwort auf Proudhons «Philosophie des Elends»*, a MEW, vol. 4, pp. 63-182.
16. Marx i Proudhon havien fet amistat durant l'estada del primer a París. Marx hauria encomanat a l'autodidacta Proudhon la filosofia alemanya, hegeliana, com ell mateix reconeixia i se'n planyia. Ara Proudhon intentava, amb un llibre gruixut, tractar d'economia política en versió filosòfica, hegelianitzant. L'escrit polèmic de Marx contra aquesta «falsa crítica de l'economia política» hegelianitzada, i també per això mateix «falsa», hauria de ser en veritat un advertiment molt clar per a tots aquells que encara avui sostenen que *El capital* seria una mena de lògica hegeliana aplicada a l'economia política.
17. Això no era llavors cap idea escandalosa, com podria semblar-nos avui. Els escriptors anglesos defensaven obertament el punt de vista del proletariat i atacaven l'economia política com a economia del capital. Ferdinand Lassalle ho feia també obertament i els seus adversaris teòrics, en primer terme el socialista de càtedra Albert Schäffle, defensaven també sense dubtar-ho «l'economia nacional burgesa» contra «l'economia nacional obrera» (tal com resa el títol d'un pamflet de Schäffle contra Lassalle, publicat al *Deutsche Vierteljahresschrift* el 1864). A Marx no se li hauria acudit mai una cosa així.
18. Ací podem esmenar una de les moltes llegendes que circulen sobre Marx. Procedia d'una família benestant, és cert. Però la *Neue Rheinische Zeitung* era una societat anònima. Quan fou prohibida per la censura prussiana, Marx com a home d'honor es va sentir en l'obligació de compensar els accionistes. Això s'endugué bona part del seu patrimoni i també del patrimoni de la seua esposa Jenny.
19. Karl Kautsky fou qui va aplegar els passatges d'història de les teories econòmiques sota aquest títol, en tres volums, entre 1905 i 1910. El manuscrit tot sencer ha estat publicat molt de temps després a la MEGA, al volum II/3 (en 6 volums).
20. Sobre això, vegeu el meu article «Das Marx Problem. Warum das *Kapital* nicht verfälscht war», *Marx-Engels-Jahrbuch* 4, 2007, pp. 142-170.
21. Aquest capítol que s'ha conservat, el 6è de la primera redacció del primer llibre, és conegut sota el títol «Resultats del procés immediat de producció» i ha estat publicat reiteradament. La versió més fidel a l'original amb totes les variants es troba a la MEGA, al volum II/4.1.
22. Karl Korsch, «Der gegenwärtige Stand des Problems Marxismus und Philosophie», dins Karl Korsh, *Gesamtausgabe*, vol. 5, Amsterdam, 1996, p. 317; i també «Marxismus und Philosophie», dins Karl Korsch, *Gesamtausgabe*, vol. 3, Amsterdam, 1993, pp. 326 i ss.
23. Sobre quines foren aquestes innovacions, es pot debatre. Joseph Schumpeter, per exemple, considerava que la reeixida vinculació de la teoria econòmica i la història havia estat «la verdadera gran aportació» de Marx (*Geschichte der ökonomischen Analyse*, vol. 2, Göttingen, 1965, p. 78).
24. Vegeu sobre aquest tema cabdal de la història del marxisme la meua aportació «Marxismus als Sozialwissenschaft», dins Frigga Haug, Michael Krätke (eds.), *Materialien zum Historisch-Kritischen Wörterbuch des Marxismus*, Hamburg, 1996, pp. 69-122.
25. El moviment obrer francès i l'italià tenien els seus herois, el moviment obrer alemany venerava la figura de culte de Ferdinand Lassalle, que durant un breu període va assumir el paper de cabdill carismàtic.
26. També l'economia submergida de la delinqüència internacional organitzada constitueix una part integral de l'economia capitalista mundial d'avui.
27. Vegeu, per a una breu consideració sobre l'ús del terme *capitalisme* en Marx, la meua contribució dins Georg Füllberth/Michael Krätke, *Neun Fragen zum Kapitalismus*, Berlín, Dietz Verlag, 2007, pp. 59-61.
28. Sobre l'antiutopisme declarat de Marx, vegeu la meua contribució «Jenseits des Kapitalismus – oder Wo die kapitalistische Entwicklung über sich hinausweist», dins Marcus Hawel, Gregor Krididis (eds.), *Aufschrei der Utopie. Möglichkeiten einer anderen Welt*, Hannover, 2006, pp. 163-184.
29. Sí, sí, al segle XIX ja era com avui. Només que llavors es tractava d'alguns petits projectes de colònies socialistes als Estats Units o, en el pitjor dels casos, de la fallida del Banc de Canvis de Proudhon al París de l'any 1848. Ara bé, amb la desfeta de la Comuna de París al maig de 1871 la cosa canivà. Des d'aleshores l'equiparació dels experiments socialistes amb el terror sangonós ha estat una constant.